

"אנא בכח" *

אוצר החכמה

הפיוט "אנא בכח" מופיע בהרבה סידורי תפילה בתוך סדר הקרבנות, לפני המשניות של "איזהו מקומן", וכן בסדר קבלת שבת, לפני "לכה דודי". במקצת סידורים וספרים¹ צוין, כי התפילה הזאת היא "תפילת ר' נחוניא בן הקנה", תנא בדור השני של התנאים. אך התפילה הזאת אינה נזכרת בספרות חז"ל, לא במשנה, לא בשני התלמודים ולא במדרשי הלכה ואגדה. ואם המחבר של התפילה "אנא בכח" הוא התנא ר' נחוניא בן הקנה, מפליא הדבר, כיצד הגיעה התפילה לידיעת הציבור רק בימי הביניים המאוחרים, שהרי אין היא מופיעה לא בסדר רב עמרם גאון, לא בסידורו של רב סעדיה גאון, לא במחזור ויטרי, לא במחזור וורמיישא כתב-יד משנת ה' ל"ב (1227), הנמצא באוניברסיטה העברית, לא באבודרהם ולא בסידור ר' הירץ ש"ץ, טיהינגן ש"כ, ובעוד הרבה סידורים ומחזורים עתיקים איננה.

ברם, כידוע, ראשי תיבות היוצאים מן "אנא בכח", אב"ג ית"צ וכו' הם מצירוף שם מ"ב, הנזכר בגמרא (קידושין ע"א ע"א). בספר "ליקוטי רב האי גאון" עם פירוש "נר ישראל" מהמגיד ר' ישראל מקאז'ניץ זצ"ל (חמו"ד; ולפי בן-יעקב 250, לבוב) בעמ' ב מוסברות האותיות אב"ג ית"צ כשמות מלאכים. וכך אומר המלקט: "קבלנו מרב האי גאון זצלה"ה, שאלו שמות הנאצלים ונמשכים ממ"ב אותיות מלאכי עליון ונאצלים מאצילות הדר הקוד"ש המתואר בשומר ישראל, ואלו הם". וכאן באים שמות המלאכים לפי

* פורסם ב"סיני" צב חוב' ה-ו, שבט-אדר תשמ"ג.

1 תקון שלמה, סדר תקוני שבת לר' יצחק לוריא אשכנזי זצ"ל, תיקן ואסף שלמה זלמן לונדון, אמשטרדם תצ"ג עמ' ה; עבודת ישראל לר' יצחק בר, רעדעלהיים תרכ"ח, עמ' 180; סדר דרך החיים לר' יעקב מליסא עם פירוש עיון תפלה לר' יעקב צבי מעקלענבורג, תל אביב תשי"ד עמ' כח; שערי ציון, נדפס בארץ ישראל, חש"ד 220. וכן בספר של"ה, אות ק, ירושלים תשי"ט עמ' 138.

הסדר של אב"ג ית"צ, שהוא שם מ"ב, בלי להתייחס לפיוט "אנא בכח", שאינו נזכר שם כלל. גם ספר "הקנה", דפוס פאריצק תקמ"ו, בדף פב, דן בשם מ"ב לפי אב"ג ית"צ, בלי להתייחס ל"אנא בכח".

וכבר העיר ר' אריה ליב גורדון ז"ל, בסידור "אוצר התפלות", ירושלים תש"ד, במדור "תקון תפלה", עמוד 160: "ומסגנון לשון השיר נראה, שחובר בארץ ישראל בתחילת התפשטות חכמת הקבלה. ואלה המייחסים אותו להתנא ר' נחוניא בן הקנה אינם שמים על לב, כי בימים ההם לא חובר עוד שיר בחרוזים".²

נראה הדבר, כי מה שמייחסים לר' נחוניא בן הקנה, הכוונה לסדר האותיות אב"ג ית"צ בקבוצות של שלוש או שש שש, שהן מהוות את שם מ"ב, והן הן המיוחסות לר' נחוניא בן הקנה, ולא התיבות של "אנא בכח", שהוא שיר בחרוזים. וכן גם נראה מדברי הרשב"א בשו"ת סי' רכ בדונו שם בשם מ"ב, באמרו: "גם יש חילוף קצת אותיות בין המקובל ביד חכמי ארצנו למקובל ביד חכמי אשכנז".³ ובקשה המקובלת בידינו שעשה ר' נחוניא בן הקנה האותיות כמקובל ביד חכמי ארצנו".⁴ הרי בפירוש נאמר "שעשה ר' נחוניא בן הקנה האותיות", כלומר, האותיות של שם מ"ב, שהסדר הוא אב"ג ית"צ, זה שעשה התנא, ולא המלים של השיר.

והשל"ה במס' פסחים⁵, כשהוא דן בתפילות של הנוטה למות, מביא את התפילה "אנא בכח" בשם "תפלה מקדמונים מיוסדת על שם מ"ב". אולם אחרי "אנא בכח" הוא מעתיק פיוט אחר המיוסד גם הוא על אב"ג ית"צ: "אל ברוך גדול יראה תום צדקותיו, קדוש רחם עליון שור מהר נפשו" וכו'. בסידורים נקבע "אנא בכח" אחרי סדר הקטורת ואחרי "אביי הוה מסדר",

2 גם ר' אליעזר לאנדסהוטה בספרו "בקור חולים" בערלין תרכ"ו, פרק טז עמ' 25, מביא את הנימוק הזה בשם החכם רייפמאן (ציון תר"א צד 184).

3 בסליחות של שחרית ליוה"כ, ישנו פיוט המיוחס לר' יהודה החסיד מרגנסבורג(?), ומביאו ר' דניאל גולדשמידט ז"ל במחזורו, בעמ' 237. סימן (ראשי תבות): אב"ג ית"צ. ובמקום חק"ב (חסין קדוש ברוב) יוצא בפיוט חק"ד (חסיד קדוש דרוש). זה ההבדל באותיות שבין נוסח אשכנז לבין נוסח ספרד, שרמו עליו הרשב"א (העיר את תשומת לבי ר' אלחנן סמואל ג"י).

4 וראה אוצר הגאונים לחגיגה, עמ' 23; אוצר הגאונים לקידושין, עמ' 176.

5 ירושלים תשי"ט, עמ' 48.

וזה עפ"י האר"י ז"ל. ור' משה נ' מכיר כתב בספרו "סדר היום", לובלין
 תרס"ט, עמ' כה: "ומקומו של אנא בכת היה ראוי לאמרו קודם ברוך שאמר,
 מפני שנוסח זה יש מ"ב תיבות כנגד שם של מ"ב אותיות... וכן אני נוהג.
 ומי שתקן לומר אתר הסדר של אביי, נ"ל שהוא מפני שבסדר הזה לא נזכר
 מעגיון ברכת כהנים שהיו מברכין בשם המפורש, וי"א שאותו שם המפורש
 שהיו מזכירין הי' שם בן מ"ב אותיות י"ו, לכן ראוי לומר זה במקום הזה
 כדי לזכור אותו שם ברמז".

אוצר החכמה אר"י ח 1234567

אוצר החכמה
 1234567

אוצר החכמה